

อย่างไรจึงเป็น "สวนพฤกษศาสตร์" ?

รัชดา พงษ์สัตยาพิพัฒน์

"สวนพฤกษศาสตร์" เป็นสถาบันที่เก่าแก่ที่เกิดมาพร้อมกับความเจริญของอารยะประเทศ เป็นสถาบันที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในหลายๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นทางวิชาการด้านพืช วัฒนธรรม ศิลปะ และสุนทรียภาพของผู้คนในประเทศนั้นๆ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์แต่เดิมนั้น เป็นเพียงสถานที่รวบรวมพันธุ์พืชที่สวยงามนำมาจัดปลูกไว้ด้วยกัน ต่อมาได้เริ่มขยายขอบเขตของการรวบรวมพันธุ์พืชกว้างขวางขึ้นครอบคลุมไปถึงพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่าเป็นยาสมุนไพรไปจนถึงพวกที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ และได้มีการขยายพื้นที่ให้กว้างขวางมากขึ้น นำไปสู่การขยายขอบเขตในด้านการศึกษา วิจัยที่เกี่ยวข้องกับพืชในหลายๆ สาขาวิชา ควบคู่กับการพัฒนาและการขยายวงกว้างของบทบาทและหน้าที่ของสวนพฤกษศาสตร์อย่างต่อเนื่อง

ต่อมาได้มีการขยายขอบเขตของการรวบรวมพันธุ์ไม้ให้กว้างขวางมากขึ้น โดยไม่เพียงแต่รวบรวมเฉพาะพันธุ์พืชท้องถิ่นเท่านั้นแต่ได้ขยายวงกว้างไปยังพันธุ์พืชต่างถิ่นด้วย ทำให้สวนพฤกษศาสตร์เพิ่มบทบาทความสำคัญและได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็นแหล่งศึกษาทางธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ทั้งทางวิชาการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการพักผ่อนหย่อนใจควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจด้านพืชของประเทศ

มีหลายบทความที่ได้ให้ความหมายของสวนพฤกษศาสตร์ไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งพอจะสรุปโดยรวมได้ว่า

"สวนพฤกษศาสตร์ (Botanic Garden or Botanical Garden) หมายถึง สถานที่รวบรวมและจัดปลูกพันธุ์พืชทั้งพืชดั้งเดิมและพืชต่างถิ่นอย่างเป็นหมวดหมู่และระบบตามหลักวิชาการ เพื่อการศึกษาวิจัย รวมทั้งเป็นศูนย์กลางทางวิชาการด้านพืชเพื่อบริการความรู้ทางด้านพฤกษศาสตร์"

นอกเหนือไปจากความหมายดังกล่าวข้างต้นแล้ว สวนพฤกษศาสตร์ยังควรประกอบด้วย การตกแต่งภูมิทัศน์ ให้มีความสวยงาม มีกิจกรรมและสวนต่างๆ ที่สนับสนุนงานวิชาการด้านพืชที่เกี่ยวข้อง อาทิ การให้ความรู้ การฝึกอบรม การสัมมนา การมีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง และการผลิตสื่อและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ระบบการจัดการในด้านต่างๆ เช่น ความสะอาดและความปลอดภัย ร้านขายของที่ระลึก และวิทยากรให้ความรู้แก่ผู้เข้าเยี่ยมชม เพื่อให้สวนพฤกษศาสตร์เป็นแหล่งสรรพความรู้ทางวิชาการด้านพืชที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง

หลายต่อหลายครั้งที่มีคำถามจากหลากหลายผู้คนที่ว่า "สวนพฤกษศาสตร์" มีความแตกต่างจาก "สวน" ในรูปแบบอื่นๆ อาทิ สวนสาธารณะ สวนรุกขชาติ หรือสวนพฤกษชาติ อย่างไร หรือ อะไรคือสิ่งที่จะเป็นตัวบ่งบอกถึงคำว่า "สวนพฤกษศาสตร์ที่แท้จริง" อะไรที่จะเป็นตัวอธิบายลักษณะ และมีข้อสังเกตเบื้องต้นได้จากตรงไหน

ได้ไปอ่านพบบทความในหน้าเว็บไซต์ของ The Botanical Garden Conservation International (BGCI) ซึ่งอ้างอิงมาจาก *IUCN Botanic Gardens Conservation Secretariat* เมื่อปี ค.ศ. 1989 ซึ่งได้ให้คำจำกัดความในเรื่องกิจกรรมของสวนพฤกษศาสตร์แบบคร่าวๆ ไว้ ซึ่งอาจนำมาใช้เป็นหลักเกณฑ์เบื้องต้นในการอธิบายว่าอย่างไรจึงเป็น "สวนพฤกษศาสตร์"? จึงอยากนำมาเล่าสู่กันฟัง อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่ากิจกรรมเหล่านี้จะครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดของสวนพฤกษศาสตร์ และไม่ได้หมายความว่าสวนพฤกษศาสตร์จำเป็นจะต้องมีกิจกรรมเหล่านี้ครบทั้งหมดในคราวเดียว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และขอบข่ายการดำเนินงานของแต่ละแห่ง

Definition of a Botanic Garden

คำจำกัดความของ "สวนพฤกษศาสตร์"

The following is a list of criteria that may be met in part or whole by any institution that is considered to be a botanic garden:

หลักเกณฑ์ตามรายการด้านล่างนี้อาจใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาถึงกิจกรรมบางส่วนหรือทั้งหมดของสวนพฤกษศาสตร์

- A reasonable degree of permanence
- เป็นสถาบันที่มีสถานภาพของความถาวรในระดับที่ยอมรับได้
- An underlying scientific basis for the collections
- มีการรวบรวมตัวอย่างบนพื้นฐานของการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์
- Proper documentation of the collections, including wild origin

- มีการบันทึกข้อมูล เอกสารอ้างอิงของตัวอย่างที่ทำการรวบรวมไว้ได้อย่างเหมาะสม อันหมายรวมทั้งพืชที่มีถิ่นกำเนิดมาจากป่าด้วย
- Monitoring of the plants in the collections
- มีการดูแลและติดตามสถานภาพของพืชที่ได้ทำการรวบรวมไว้
- Adequate labeling of the plants
- มีป้ายชื่อหรือป้ายสื่อถึงพันธุ์ไม้ภายในพื้นที่อย่างเหมาะสม
- Open to the public
- เป็นพื้นที่เปิดสู่สาธารณะ
- Communication of information to other gardens, institutions and the public
- มีการสื่อสารและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณชน หน่วยงาน หรือสวนพฤกษศาสตร์อื่นๆ
- Exchange of seed or other materials with other botanic gardens, arboreta or research institutions
- มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ หรือ ตัวอย่างอื่นๆ กับสถาบันการวิจัย สวนรุกขชาติ หรือสวนพฤกษศาสตร์อื่นๆ
- Undertaking of scientific or technical research on plants in the collections
- จัดให้มีการศึกษาด้านการศึกษา วิจัย ที่เกี่ยวข้องกับพันธุ์พืชที่ทำการรวบรวมไว้
- Maintenance of research programs in plant taxonomy in associated herbaria.
- มีโครงการศึกษา วิจัย ทางด้านพฤกษอนุกรมวิธานที่เกี่ยวข้องกับหอพรรณไม้ต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

The above list does not, however, constitute a comprehensive summary of the activities undertaken by botanic gardens.

ทั้งนี้องค์ประกอบข้างต้นที่กล่าวมานั้นไม่ได้เป็นบทสรุปที่ครอบคลุมภาพรวมทั้งหมดที่ถือว่าเป็นกิจกรรมของสวนพฤกษศาสตร์ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และขอบข่ายการดำเนินงานของสวนพฤกษศาสตร์ในแต่ละแห่งเอง

บทความจาก

IUCN Botanic Gardens Conservation Secretariat, Kew, Richmond, United Kingdom (1989).

ที่มาของบทความ: BGCI (The Botanical Conservation International)

http://www.bgci.org/botanic_gardens/1528/

เอกสารอ้างอิง

วีระชัย ฒ นคร. 2544. *ประวัติสวนพฤกษศาสตร์*. เอกสารประกอบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหลักสูตรนักพฤกษศาสตร์ท้องถิ่นรุ่นที่ 6 ระหว่างวันที่ 24-27 เมษายน 2544. องค์การสวนพฤกษศาสตร์. สำนักนายกรัชมณตรี.

สุภานี เวสสบุตร. 2551. *ความเป็นมาและบทบาทของสวนพฤกษศาสตร์สากล*. เอกสารประกอบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหลักสูตรนักพฤกษศาสตร์ท้องถิ่นรุ่นที่ 13 ระหว่างวันที่ 12-15 กุมภาพันธ์ 2551. องค์การสวนพฤกษศาสตร์. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สุมณฑา หรหมบุญและคณะ. 2542. *บทที่ 5 อุทยานแห่งชาติและสวนพฤกษศาสตร์*. บทความจากเว็บไซต์โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหนังสือและโฮมเพจ ชุด พัฒนาสังคมตามแนวพระราชดำริ ศูนย์ศึกษาแนวพระราชดำริ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. http://www.swu.ac.th/royal/book2/b2c5t4_3.html.